

MEVALI DARAXTLARNING SO'RUVCHI VA KEMURUVCHI ZARARKUNANDALARI

Mirzahamdamaova Shohsanam Komiljon qizi
Po'latova Sevinch Vahobjon qizi
Qudratova Aziza Xaydar qizi

Annotatsiya: *Olma biti yashil, ba'zan sariq yashil, qanotli bitlarining old ko'kraginging yarmi va keyingi ko'krak bo'g'imlari, qorin uchi va shira naychalari qora rangda. Imagosi 2 mm, nok shaklida bo'ladi. Nok bitining qanotsiz shakli 2,9 mm, qanotlisi 2,2 mm bo'ladi. Rangi to'q qo'ng'ir, qanotsizi gunafsha tusli tovlanib turadi, mo'ylovi sariq, qorin uchi va shira naychalari qora. Qonotli bitning o'rta ko'kragi qora bo'ladi. Shira naychalari qora, oyog'ining yuqori qismida pushti rangli chiziqlari mavjud. Tanasi cho'ziq bo'lib chivinga o'xshaydi. Barcha barg bitlarining tuxumlari qora cho'zinchoq va yaltiroq tusli bo'ladi. Barg bitlari daraxtning yosh shoxlarida tuxumlik bosqichida qishlaydi.*

Kalit so'zlar: *mevali daraxt, preparat, so'ruvchi, kemiruvchi, zararkunandalar, qanotlilar, tuproq, harorat, qarshi kurash.*

Abstract: *The apple louse is green, sometimes yellow-green, the front half of the winged lice and the posterior thoracic joints, the tip of the abdomen and the sap tubes are black. The image is 2 mm, pear-shaped. A pear louse is 2.9 mm without wings, 2.2 mm with wings. The color is dark brown, wingless, it is yellow, the mustache is yellow, the tip of the abdomen and the sap tubes are black. The winged louse has a black central breast. Aphid tubes are black, with pink stripes on the upper part of the leg. Its body is elongated and resembles a mosquito. The eggs of all aphids are oblong and shiny. Aphids overwinter in the egg stage on the young branches of the tree.*

Key words: *fruit tree, drug, sucker, rodent, pest, winged, soil, temperature, control.*

Kirish

Tur - nok biti *Psylla vasilievi* suls. Oila-Aphididae. Turkum-teng qanotlilar-Homoptera Voyaga etgan nok shira biti 3 mm gacha bo'ladi. Rangi sarg'ish och yashil-qo'ng'ir tusda, qornida ko'ngdalang yo'llar bor. Nok shira bitining qanotlari tiniq bo'lib, orqadagi chekkasida qoramtir dog'i bor, orqa qanotlari oldingisidan kaltaroq. Urg'ochisi erkagidan kattaroq. Erkaklarida qorin bo'g'imlarining pastidan ikkitadan qoramtir ko'ngdalang yo'l o'tadi, urg'ochilarida esa 2 ta yumaloq dog'i bo'ladi. Urg'ochilarining qorin uchi osilib, erkaginiki esa ko'tarilib turadi. Tuxumlari mayda va oq rangda, lichinka tuxumdan chiqishidan oldin sarg'ayadi. Tuxumining bir uchida xivchini, ikkinchi uchida esa poyachasi bo'lib, shu bilan daraxt shoxiga yopishib turadi. Lichinkasi qanotsiz, sariq yoki yashil rangda, yapaloq bo'ladi. Katta lichinkasida qanot boshlang'ichlari ko'rinadi. Nok biti imago holida nok po'stloqlari ostida, shoxlarda qishlaydi. Daraxt kurtak yozishidan oldinroq qishlovdan chiqib juftlashadi va tuxumini kurtaklar yaqiniga qo'yadi. Lichinka va imagosi nokning kurtaklari, barglari, gullari va nozik novdalarini so'rib oziqlanadi. O'zbekistonda 4-

5 marta avlod beradi.

Tur-barg bitlari- olma biti – *Aphis pomi* Tur-barg bitlari- nok biti-*Yesabura piri* Oila- *Aphididae* Turkum- teng qanotlilar- *Homoptera* Barg bitlariga olma va nok bitidan tashqari spiral shaklda burishtiradigan bit, novda biti va qo‘rg‘oshin tusli bit kiradi. Olma biti yashil, ba‘zan sariq yashil, qanotli bitlarining old ko‘kragining yarmi va keyingi ko‘krak bo‘g‘imlari, qorin uchi va shira naychalari qora rangda. Imagosi 2 mm, nok shaklida bo‘ladi. Nok bitining qanotsiz shakli 2,9 mm, qanotlisi 2,2 mm bo‘ladi. Rangi to‘q qo‘ng‘ir, qanotsizi gunafsha tusli tovlanib turadi, mo‘ylovi sariq, qorin uchi va shira naychalari qora. Qonotli bitning o‘rta ko‘kragi qora bo‘ladi. Shira naychalari qora, oyog‘ining yuqori qismida pushti rangli chiziqlari mavjud. Tanasi cho‘ziq bo‘lib chivinga o‘xshaydi. Barcha barg bitlarining tuxumlari qora cho‘zinchoq va yaltiroq tusli bo‘ladi. Barg bitlari daraxtning yosh shoxlarida tuxumlik bosqichida qishlaydi. Bahorda kurtak yozilayotgan vaqtda tuxumdan lichinkalar chiqib avval bo‘rtgan kurtaklarni, keyinchalik barg va gullarni shirasini so‘rib oziqlanadi. Barg bitlari barglarni burishtirib qo‘yadi. Urg‘ochilari ko‘klamda 50 ta, yozdagisi 20-30 ta tirik tug‘adi. Tur- kaliforniya qalqondori- *Diaspidiotis perniciosus* Oila- *Diaspididae* Turkum- teng qanotlilar- *Homoptera* Qalqoni yumaloq, biroz yapaloqlashgan, och jigar rang kul rangda, diametri 1,0-1,5 mm dan 2 mm gacha bo‘ladi. Erkagining bir juft qanoti bor. Lichinkasi oziqlana boshlaganda oq shira chiqaradi, bu shira keyinchalik qalqonga aylanadi. Lichinkalarining 2 yoshidan boshlab ajratish mumkin. Erkak lichinkalarining qalqoni cho‘ziqroq, urg‘ochisniki esa yumaloq bo‘ladi. Kaliforniya qalqondori lichinka bosqichida daraxt shoxlarida qishlaydi. Qalqondorlar daraxt shoxlarini so‘rib zarar yetkazadi.

Tur – Komstok qurti – *Pseudococcus comstochi* kush. Oila – *Pseudococcidae*. Turkum – teng qanotlilar – *Homoptera*. Urg‘ochisining uzunligi 3-4 mm, tuxum qo‘yish davrida 5-6 mm ga etadi. Tanasi oq mumsimon tuk bilan qoplangan, chetlarida 17 juft mumsimon o‘simta bor, bundan tashqari tana uzunligining yarmiga teng keladigan 2 ta dum o‘simtasi ham mavjud. Oyoqlari yaxshi rivojlangan kalta tuk bilan qoplangan, son va boldirining pastki tomoni sertuk. Ko‘zlari yirik mo‘ylovlari 8 bo‘g‘imli. Qurtining erkagi 1- 1,5 mm, qanoti qizg‘ish jigarrang, ko‘zlari qora bo‘lib, qizil doira bilan o‘ralgan. Mo‘ylovlari 10 bo‘g‘imli. Tuxumi oval shaklida, 0,3 mm, bir uchi biroz toraygan, sariq zarg‘aldoq rangda. Birinchi yoshli lichinkasi 0,45 mm, oval shaklida, oziqlana boshlashi bilan oq mumsimon modda bilan qoplangan 2 ta o‘simtasi borligi ko‘rinadi. Uning yon o‘simtalari yo‘q. 2 chi yoshli lichinkasi 1 mm, mo‘ylovi 6 bo‘g‘imli, hamda 2 va 3 yoshli lichinkalari yon tomonida 16 juftdan o‘simtasi bor. Komstok qurti o‘simlik ildizida, xazonlar ostida, po‘stloq tangachalari ostida tuxumlik bosqichida qishlaydi. Komstok qurti bir yilda 3-4 marta avlod beradi. Komstok qurtining zararidan novdalar qing‘ir-qiyshiq bo‘lib, barglar sarg‘ayadi va qurib qoladi. Daraxtning ildiz, tana va shoxlarida yoriqlar paydo bo‘ladi. Tur- g‘ilofli kuya- *Coleophora hemerobiola* Fil Oila- kuyalar- *Coleophoridae* Turkum- tangacha qanotlilar- *Lepidoptera* Kapalagi qanotlarini yozib turganda 12 mm, tanasi esa 5 mm keladi. Qanotlari ensiz, uchi o‘tkirlashgan, old qanotlari kulrang, uchi biroz qoramirroq, keyingi qanotlari old qanotlariga qaraganda och kul rangda. Tuxumi kalta oval shaklda. Qurti g‘umbakka aylanishdan oldin 5-6 mm keladi, rangi och qo‘ng‘ir, boshi qora, ko‘kragini 1 va

2 bo'g'imini orqa tomonida bittadan ayrisimon qalqoni bor. Qurti g'ilofni ichida turadi. Qurti o'ssa g'ilofi ham o'sadi. G'umbagi 5 mm keladi, jigarrangda, qornining uchida 2 ta ayri do'mboqchasi bor. G'umbagi och sarg'ish- qo'ng'ir tusli cho'zinchoq g'ilofning ichida turadi. G'ilofli kuya meva daraxtlarining shoxlarida o'rta yoshli lichinka bosqichida qishlaydi. Ko'klamda kurtaklar bo'rtishi bilan qishlovdan chiqadi. Kurtaklari bargni et qismini eydi, ustki va ostki po'sti qoladi. May oxiri va iyun boshlarida bargning pastki tomonida hayoti davomida 50-70 ta tuxum qo'yadi. Bir yilda bir marta avlod beradi. Tur- Olma kuyasi- Yeponomeltamalinellus Zell Oila- kuyalar- Yeponomeutidae Turkum- tangacha qanotlilar- Lepidoptera Qanotlarini yozganda kapalagi 2 sm keladi. Old qanotlarining yuqori tomoni oq bo'lib, qora nuqtalari bor, keyingi qanotlari kulrangda, qanotlarini tashqi chekkasida uzun popugi bor. Tuxumlari oval yoki yumaloq, to'p-to'p bo'lib turadi. Tuxumi avval sariq, keyinchalik qizarib, kul rangga o'tadi. Qurti sarg'ish- qizg'ish rangda, uzunasiga ikki qator qora nuqtalari bor. Boshi, ko'kragi va oyoqlari qora rangda. Qurti g'umbakka aylanishdan oldin 18 mm ga yetadi.

G'umbagi och qo'ng'ir, sariq tusli bo'lib, cho'zinchoq oq pilla ichida bo'ladi. Olma kuyasi birinchi yosh lichinkalik bosqichida qishlaydi. Kurtaklar yoyilish davrida chiqib kurtak va yosh barglar bilan oziqlanadi. Barg etini eydi. Bir yilda bir marta avlod beradi. Urg'ochisi ingichka shoxlar po'stlog'i va novda asosida 20-70 tadan to'p-to'p qilib tuxum qo'yadi. Tur- Olma qurti – *Carpocapsa pomonella*. L. Oila- Tortricidae. Turkum- tangacha qanotlilar- Lepidoptera. Kapalagining kattaligi qanotlarini yozganda 1,5-2 sm keladi, oldingi qanotlari kul rangda bo'lib, asosiy qismi esa uchi qoramtir, tashqi chetida bittadan qo'ng'ir ko'zsimon dog'i mavjud, uning yaltiroq hoshiyalari bor. Orqa qanotlari och qo'ng'ir tusli. Qanotlarining tashqi chekkasida kalta qoramtir popugi bor. Tuxumi yumaloq, yassilangan oqimtir bo'ladi. Voyaga etgan qurtining uzunligi 18 mm ga etadi, usti pushti rang past, oq yoki sarg'ish, yosh qurti esa oq rangda bo'ladi. G'umbagi 10-12 mm keladi, jigarrangda, qornining 2-7 bo'g'imida, orqa tomonidan 2 qatordan tikanlari ko'rinadi, 8 va 9 bo'g'imlarida ham qorni uchida bir qatordan uzunroq tikan bor. Olma qurti pilla ichida g'umbakka tayyorlangan qurtlik bosqichida qishlaydi. Ko'klamda harorat 90S dan past bo'lmaganda g'umbakka aylanadi va olma gullaganda uchib chiqadi. Urg'ochisi barg va meva tugunchalariga tuxum qo'yadi. Urg'ochisi 50 ta tuxum qo'yadi. Bitta qurt 2-3 ta g'o'ra mevaga zarar yetkazadi. G'umbagi och qo'ng'ir, sariq tusli bo'lib, cho'zinchoq oq pilla ichida bo'ladi. Olma kuyasi birinchi yosh lichinkalik bosqichida qishlaydi. Kurtaklar yoyilish davrida chiqib kurtak va yosh barglar bilan oziqlanadi. Barg etini eydi. Bir yilda bir marta avlod beradi. Urg'ochisi ingichka shoxlar po'stlog'i va novda asosida 20-70 tadan to'p-to'p qilib tuxum qo'yadi.

Xulosa

Tur- Olma qurti – *Carpocapsa pomonella*. L. Oila- Tortricidae. Turkum- tangacha qanotlilar- Lepidoptera. Kapalagining kattaligi qanotlarini yozganda 1,5-2 sm keladi, oldingi qanotlari kul rangda bo'lib, asosiy qismi esa uchi qoramtir, tashqi chetida bittadan qo'ng'ir ko'zsimon dog'i mavjud, uning yaltiroq hoshiyalari bor. Orqa qanotlari och qo'ng'ir tusli. Qanotlarining tashqi chekkasida kalta qoramtir popugi bor. Tuxumi yumaloq, yassilangan oqimtir bo'ladi. Voyaga etgan qurtining uzunligi 18 mm ga etadi, usti pushti

rang pasti, oq yoki sarg'ish, yosh qurti esa oq rangda bo'ladi. G'umbagi 10-12 mm keladi, jigar rangda, qornining 2-7 bo'g'imida, orqa tomonidan 2 qatordan tikanlari ko'rinadi, 8 va 9 bo'g'imlarida ham qorni uchida bir qatordan uzunroq tikan bor. Olma qurti pilla ichida g'umbakka tayyorlangan qurtlik bosqichida qishlaydi. Ko'klamda harorat 90S dan past bo'lmaganda g'umbakka aylanadi va olma gullaganda uchib chiqadi. Urg'ochisi barg va meva tugunchalariga tuxum qo'yadi. Urg'ochisi 50 ta tuxum qo'yadi. Bitta qurt 2-3 ta g'o'ra mevaga zarar yetkazadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kimsanboyev X.X., Yuldoshev A.Y. va boshq. O'simliklarni kimyoviy himoya qilish, Toshkent, O'qituvchi. 1997.
2. Hamrayev A.Sh. va boshq.. O'simliklarni biologik himoyasi. Toshkent, 2013.
3. Xo'jayev Sh.T. Entomologiya, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari, Toshkent, 2013
4. A.SH.Xamraev. va boshqalar. "O'simliklarni biologik himoya qilish" Toshkent-2014.-508b.
5. Plant protection Entomologi, Nematologi Plant Pathologi- Education Division Indian Council of Agricultural Research New Delhi .April 2009.
6. George N. Agrios. Plant pathology. Elsevier Academic Press, Florida, 2004.
7. Sattarova R.Q., Hakimova N.T., Xolmurodov E.A., Allayarov A.N. Umumiy fitopatologiya va mikrobiologiya. (Darslik) "Navro'z" nashriyoti. -Toshkent, 2018.